

концепціях базовою функцією соціального інтелекту виступає забезпечення ефективності у міжособистісних відносинах.

Загалом, спираючись на проаналізовані теоретичні розробки, можна визначити соціальний інтелект як особливу здібність до соціальної адаптації у міжособистісних стосунках, яка виявляється у здатності розрізняти, оцінювати, прогнозувати та віддавати перевагу певним аспектам міжособистісної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Айзенк Г.Ю. Проверьте свои способности. – М.: Эксмо, 2002. – 208 с.
2. Айзенк Г.Ю. Понятие и определение интеллекта // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 111-131.
3. Аминов Н.А., Молоканов М.В. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов // Психологический журнал. – 1992. – № 5. – С. 105-109.
4. Белова С.С. Социальный интеллект: сравнительный анализ методик измерения / www.creativity.ipras.ru
5. Гарднер Г. Множинні інтелекти. Теорія у практиці. Хрестоматія / пер. з англ. Купко Д., Свято Р. – К.: Мегатайп, – 2004. – 288 с.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
7. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н.Куницына, Н.В.Казаринова, В.М.Погольша. – Изд-во “Питер”, 2002. – 544 с.
8. Савенков А.И. Эмоциональный и социальный интеллект как предикторы жизненного успеха // Вестник практической психологии образования. Методологический семинар. – № 1 (6) январь – март 2006. – С. 30-38.
9. Ушаков Д.В. Общий и социальный интеллект в деятельности и общении // Общение и познание / Под ред. В.А. Барабанщикова и Е.С. Самойленко. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2007.

The theoretical treatment of different approaches to the problem of social intelligence had been realized. Had been determined, that the problem has many theoretical and practical evidence. The tendency of the next researches had been defined.

Keywords: abstract intelligence, practical intelligence, general intelligence, biological intelligence, social intelligence, social competence, cognitive competence, social sensitivity, “unity of intelligence”, communicative and personality potential, theory of multiple intelligence, intelligence quotient (IQ).

Отримано: 13.03.2010

Особенности самоактуализации військовослужбовців у професійній діяльності

Розглянуто особливості самореалізації військовослужбовців, ствердження власної індивідуальності, професійне становлення та внутрішні механізми змін в ієрархії змістоутворюючих мотивів.

Ключові слова: військовослужбовець, самореалізація, самопізнання, професійна діяльність.

Рассмотрены особенности самореализации военнослужащих, утверждение собственной индивидуальности, профессиональное становление и внутренние механизмы изменений в иерархии смыслообразующих мотивов.

Ключевые слова: военнослужащий, самореализация, самопознание, профессиональная деятельность.

У різних інтерпретаціях самовизначення особистості, як процес і результат, аналізували такі відомі вчені: Е.Фромм, К.Г.Юнг, Е.Дюркгейм, Т.Парсонс. Цю проблему плідно вивчали також П.Сорокін, А.Тойнбі, С.Хантінгтон. На сучасному етапі самовизначення особистості розробляється такими дослідниками, як Б.С.Єрасовим, І.Калайковим, В.Ф.Тертичною, Ю.В.Яковцем, М.В.Колінько, О.С.Арсен'євим, К.Черновою, В.М.Лавриненко.

Аналізуючи довідкову та наукову літературу, ми фіксуємо низку понять, що у широкому значенні є синонімічними: “самовизначення”, “самоідентифікація”, “самоствердження”, “самототожність”, які стосуються особистісного вибору та становлення людини в аксіологічному вимірі. Поняття “самовизначення” – це процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самореалізації у конкретних життєвих обставинах; основний механізм набуття і прояву людиною свободи [1, с. 53].

Проблеми в саморозвитку військовослужбовців, прагненні до самовдосконалення та самореалізації відіграють велику цінність самі по собі. Вони є показником особистісної зрілості військовослужбовців та одночасно умовою для досягнення високого професійного росту. Постійне прагнення до саморозвитку не тільки приносить і закріплює успіх у професійному плані військовослужбовців, але і сприяє професійному довголіттю, задоволеністю та радістю життям.

Тому, в даній статті, одним з найважливіших завдань розгляду проблеми професійної самореалізації військовослужбовців є її соціально-психологічний аспект. У загальному вигляді проблема може бути поставлена у реальній можливості військовослужбовцю піднятися над своїми актуальними прагненнями та переструктурувати мотиви власної активності, ці прагнення детермінують з потребою у самовизначенні, самопрояві, самореалізації та самоствердженні.

Її зв'язок із важливими науковими завданнями полягає в тому, що через психологічний аналіз саморегуляції військового фахівця розкриваються динаміка та типи мотивації професійної діяльності, становлення здатності військовослужбовця до саморегуляції, з'ясовується взаємозалежність між змістом морально-релевантних цінностей, психологічною та фаховою готовністю до професійної діяльності, які є важливими практичними та прикладними завданнями, пов'язаними з відбором та підготовкою до діяльності в екстремальних умовах.

Результати досліджень підтвердили, що потреба у самовизначенні, самопрояві, самореалізації та самоствердженні є постійно діючим суб'єктивно значущим утворенням, здатним виступати як потребо-мотиваційна ланка між інтраіндивідуальним та інтеріндивідуальним аспектом особистості [3, с. 241]. Визнання потреби у самовизначенні, самопрояві, самореалізації та самоствердженні в якості фундаментальної, постійно присутньої у сферах свідомого та не свідомого особистості, дозволяє внести суттєві корективи у розумінні джерел саморегуляції професійної діяльності військовослужбовців.

Самоствердження – це активний процес цілеспрямованої взаємодії військовослужбовця, передусім, із безпосереднім оточенням (мікрогрупа підрозділу), прагненням виявити індивідуальність, досягти визнання та знайти своє місце у даному підрозділі, сфері діяльності.

Самореалізацію слід розглядати як одну з фундаментальних соціальних потреб і, тому, як важливу умову та чинник розвитку військовослужбовця. Слід підкреслити, що потреба у самореалізації може виступати як самоціль для військовослужбовця, а також, як узагальнений прояв інших потреб.

Характерним для потреби є прагнення військовослужбовця ствердити себе в очах інших, зокрема, ближнього оточення, а також, власних очах і набути певну соціальну та особистісну значущість.

Потреба у самоствердженні є атрибутом для військовослужбовця. Професійна самоактуалізація військовослужбовцем відбувається постійно, розширюється взаємодія із середовищем та її сферою, діапазон і характер самореалізації, розвивається свідомість. Мірою становлення та розвитку для військовослужбовців у їх прямуюванні щаблями самоствердження є зростання значущості,

відповідно звання та посада. У цьому контексті морально здорова самореалізація особистості військовослужбовця є етапом його самоствердження, який характеризує також стиль, спосіб поведінки і взаємодії з оточенням.

Військовослужбовець звичайно прагне до самореалізації у різних сферах, офіційних і неофіційних стосунках у колективі, соціальному середовищі та на різних рівнях спілкування: по горизонталі, серед рівних, і по вертикалі, серед начальників, молодших, підлеглих.

Вивчення показує, що в інтересах діагностики успішності процесу самореалізації у професійній практиці, доцільно виділяти три групи соціально-психологічних явищ і процесів у військовому підрозділі:

а) соціально-психологічні явища, які характеризують підрозділ, колектив у цілому або його окремі частини: групові потреби, інтереси, установки, мету, оцінки, думки, настрої, військові традиції та звичаї, тощо;

б) соціально-психологічні прояви військовослужбовця в колективі (особистісні соціально-психологічні явища): самоствердження, лідерство, підпорядкування, співробітництво, авторитет, стиль у стосунках з іншими військовослужбовцями, конформізм, нонконформізм і т.ін. До числа інших соціально-психологічних проявів відносяться також сугестивність, наслідування, ригідність, експансивність військовослужбовця;

в) соціально-психологічні явища та процеси, які виявляють і характеризують взаємодію військовослужбовців у колективі: міжособистісні, міжгрупові та інші стосунки, взаємосприйняття, співпереживання, тощо.

В самореалізації військовослужбовця переважають та домінують такі принципи: індивідуально-особистісна, індивідуалістична або алоцентрична спрямованість самосвідомості та мотивації; прагнення ствердити себе та досягти визнання за будь-яку ціну, будь-якими засобами та способами саморегуляції; зорієнтованість на морально-релевантні принципи; спрямованість на отримання задоволення від визнання іншими чеснот; отримання кінцевих суспільно значущих результатів власної діяльності. Все це визначає суспільну значущість військовослужбовця, вагомість його діяльності, поведінки та відповідний характер ставлень до нього.

Рівень розвитку самосвідомості, за якого військовослужбовець досягає найбільш зрілого й істинного розуміння себе, своєї суспільної сутності, усвідомлення справжнього власного достоїнства, характеризує вищу ступінь формування його як особистості. І тут особливо чітко виявляються індивідуальні розбіжності. У кожного є більш-менш узагальнений образ свого "Я", виражений у відповідному понятті про себе. Але залежно від існування комплексу індивідуально-психологічних

особливостей особистості, рівня абстрактно-логічного мислення, аналітичних здібностей, потреби в самопізнанні і способів реалізації, а також згідно умов формування особистості військовослужбовця, різними є міра самоусвідомлення, глибина і яскравість розуміння себе як військового, своєї сутності і суспільної цінності.

З розвитком особистості потреба в пізнанні увесь час продовжується і є однією з дуже важливих і сильних потреб військовослужбовця.

Самопізнання – складний, багаторівневий процес, індивідуалізовано розгорнутий у часі. Умовно і в загальній формі його можна розглядати на двох основних рівнях. На першому рівні самопізнання здійснюється через різні форми співвіднесення самого себе з іншими військовослужбовцями, тобто при такому пізнанні себе військовослужбовець переважно спирається на зовнішні моменти, включаючи себе в порівняльний контекст з іншими. Основними прийомами такого самопізнання є самосприйняття, самоспостереження та самоаналіз.

На думку К.Хорні, в багатьох теоретичних посиланнях передбачається, що пізнати себе – справа доволі проста. Але це ілюзія, причому ілюзія, безумовно, шкідлива [4, с. 193].

Військовослужбовці, які вважають, що самоаналіз власних вчинків їм не потрібен, досить швидко відчувають помилкове самовдоволення, згодом роздратування, або розчарування, стикаючись з першими серйозними труднощами. Нічого подібного не трапиться, якщо військовослужбовець знає, що самоаналіз – це важливий поступовий процес, часом болісний і неприємний, який потребує усієї доступної конструктивної енергії.

Спроби конструктивного самоаналізу для військовослужбовця, дають можливість самореалізації, під якою К. Хорні розуміє не тільки розвиток якихось особливих талантів, можливо, прихованих, пригнічених, але, що є більш важливим, і розвиток потенційних можливостей як сильної і цілісної особистості, вільної від внутрішніх примусів [4, с. 211].

Отже, військовослужбовець має у своєму розпорядженні вроджений потенціал для переживання процесів внутрішнього розвитку, результатом якого є безупинний процес становлення. Ці процеси носять стихійний характер і у кожного військовослужбовця розвиваються по-різному. У цих процесах внутрішнього розвитку є власна динамічна напруга і власний темп.

Близьким, але не тотожним самоствердженню, є самовизначення військовослужбовця, невід’ємний компонент його самореалізації. Воно передбачає вироблення власної позиції, ставлення до навко-

лишньої дійсності, визначення місця у рольовій структурі колективу. Зміст самоствердження ширший за самовизначення, яке входить до нього у вигляді актів самовизначення, за якими настає реалізація цілей і факт визнання їх з боку оточення, а також особиста задоволеність військовослужбовця його самореалізацією.

Самовизначення – важливий етап самореалізації військовослужбовця. Змістовні характеристики самовизначення можуть бути різного цільового спрямування, зокрема, на інших військовослужбовців, на себе. Вони визначають відповідну самореалізацію. Забезпечити правильне самовизначення військовослужбовця у контактному середовищі – важлива передумова відповідної успішної самореалізації.

Для військовослужбовця однією з активних форм ствердження власної індивідуальності є прагнення стати лідером у мікрогрупі та колективі, або ж мати досить високий авторитет та користуватися повагою.

У неофіційній системі стосунків кожної соціальної групи стихійно виникає процес виділення лідера в інтересах забезпечення внутрішньої соціально-психологічної самоорганізації групи. Лідером стає той, хто не тільки має що дати групі, але хоче та вміє це зробити. Зрештою, щоб стати лідером, військовослужбовець має хотіти цього, прагнути до подібного рольового положення в соціальній групі, докладати необхідних зусиль для реалізації своїх цілей, отже, здійснювати активно своє рольове ствердження та мати відповідні можливості [5, с. 342].

Співробітництво є однією з активних форм самореалізації військовослужбовця, суть якої полягає в тому, що особистість прагне до рівноправної соціально-психологічної взаємодії з іншими військовослужбовцями.

Проблема самовизначення особистості становить стрижневий компонент становлення військовослужбовця в сучасних ЗСУ.

Самовизначення військовослужбовця базується, перш за все, на виборі системи цінностей, з якими він себе ідентифікує і які намагається втілити у повсякденному житті. Військовослужбовець, маючи певну аксіологічну основу, реалізує себе в акті постійного вибору, де екзистенційне і прагматичне рішення можуть не співпадати.

Фахівці пропонують концептуальну схему самовизначення особистості, що описана як рух у чотирьох зазначених просторах: як ситуативну поведінку, що спрямовується обставинами (ситуативний простір); як соціальну дію, що детермінована локальною метою (соціальний простір), як рефлексію власної діяльності та надання їй статусу “справи”, що вписується в деяку культурну

традицію (культурний простір); як рефлексію буття і, відповідно, рух у вічних цінностях і питаннях (екзистенційний простір). Послідовна рефлексія дій, діяльності, буття виступає у схемі як засіб самовизначення, спонуканням до якого слугує оцінювання результатів ситуативної поведінки, аналіз результатів і наслідків самостійної діяльності, встановлення обмежень на власні задуми в процесі рефлексії їх реалізації [1, с. 94].

Тобто, через вибір способу життя, освіти, напрямку діяльності відбувається самовизначення військовослужбовця, реалізація (до певної міри) його аксіологічно-екзистенційних настанов.

Особливе місце у самовизначенні військовослужбовця займають вищі цінності, які американський вчений А. Маслоу називає “цінностями буття” (скорочено “Б” цінностями), до яких він відносить: істину, красу, досконалість, простоту, всебічність. Ці цінності буття є важливішими потребами (метапотребами) і вони настільки значущі для військовослужбовця, що їх придушення породжує певний тип патологій, котрі утворюються, наприклад, від постійного тиску та стресових умов виконання службових обов’язків.

Також слід зазначити, що в умовах сучасних ЗСУ дещо розширився спектр особистісного вибору. Військовослужбовець отримав можливість створення більш гнучких, більш різноманітних і “приватних” життєвих проєктів. Зростає значення особистісних якостей, наприклад, критичного мислення, усього, що утворює особистісну і професійну компетентність. Розширилися можливості вільного, неупередженого духовного самовизначення.

Головна проблема для розвитку самоактуалізації військовослужбовців є незнання власного потенціалу й нерозуміння користі від самовдосконалення. Вони схильні вагатися і навіть боятися власних здібностей. До того ж соціальне, військове та культурне оточення часто пригнічує тенденцію до самоактуалізації, нормуючи поведінку. І ще одна перешкода для самоактуалізації – негативний вплив потреби безпеки. Зростання передбачає постійну готовність до ризику, помилок, відмову від старих звичок. Реалізація нашого прагнення до самоактуалізації потребує відкритості для нових ідей і досвіду.

Природність потягу людини до самоактуалізації підкреслював К.Роджерс. Певний об’єднуючий мотив, що реалізує поведінку, становить “властиву організму тенденцію розвивати всі свої здібності, щоб зберегти і розвивати особистість” [2, с. 213]. Таким чином, за К.Роджерсом, найважливіший мотив життя людини – це самоактуалізувати, тобто зберегти, розвинути себе, максимально виявити кращі якості своєї особистості, закладені в ній від природи.

Прагнення особистості до досягнень є способом удосконалення внутрішнього потенціалу.

Якщо дивитись на розвиток військовослужбовця з точки зору його унікальності, то стає зрозумілим те, що він не може розглядатись окремо від проблеми наuczіння (тобто процесу та результату отримання індивідуального досвіду). Оскільки у взаємовідношенні зі світом, здійснюваній ним діяльності, військовослужбовець не тільки проявляється, але і формується. Процес формування та становлення військовослужбовця є процес наuczіння, котрий розповсюджується не тільки на отримання знань, вмінь та навичок, але і на появу нових мотивів, інтересів, особистісних властивостей. Реальність осягнення військовослужбовцем в його актуальному (суб’єктивному) досвіді. Мається на увазі не реальність зокрема, а суб’єктивно значуща, тобто та, яка переживається військовослужбовцем в даних умовах та в даний момент. Такий досвід завжди має особистісний характер.

Окремим слід розглядати поняття професійної діяльності та особливостей взаємозв’язку з особистісним ростом для військовослужбовця.

О.М.Леонт’єв представив свою концепцію структури та розвитку особистості, в якій центральне місце відведено поняттю “діяльність”. Особистість, за О.М.Леонт’євим описується у психологічних (мотиви) та поведінкових (діяльність) термінах. Головною внутрішньою характеристикою особистості у О.М.Леонт’єва є мотиваційна сфера особистості. Іншим важливим поняттям його теорії є “особистісний смисл”. Він виражає відношення цілей діяльності, тобто того, на що вона в даний момент спрямована мотивом, який її провокує. Чим ширші та різноманітніші види діяльності, в які включена особистість, чим вони більш розвинуті та упорядковані, тим багатшою є сама особистість.

Поняття “людина” не існує без поняття “діяльність”. Поки в тілі людини присутнє життя, вона буде здійснювати себе через діяльність. Як відомо, у вітчизняній психології зв’язок особистості з виробленою нею діяльністю широко досліджувалась та знайшла своє вираження у структурованому діяльнісному підході, згідно якому між суб’єктом та його діяльністю здійснюється взаємовплив (Л.С.Виготський, С.А.Рубінштейн, О.М.Леонт’єв, Б.М.Теплов, Б.Г.Анан’єв, К.О.Абульханова-Славська, Г.В.Суходольський та інші).

Діяльність можна класифікувати за різними ознаками. Головним з них є якісна своєрідність діяльності. За цією ознакою можна виділити такі види діяльності ігрову, пізнавальну, трудову діяльності. Іншим критерієм є зовнішній, матеріальний, або внутрішній, теоретичний характер діяльності – це різні форми діяльності. Зовнішні та внутрішні форми діяльності взаємопов’язані

та переходять одна в одну в процесах інтеріорізації та екстеріорізації. При цьому дія одного виду чи типу може входити як утворюючий елемент у діяльність іншого типу чи виду, теоретична дія може входити у склад практичної, наприклад, трудової діяльності, трудова дія – у склад ігрової діяльності та інше.

Тільки професійна діяльність для військовослужбовця визначає основну форму активності, їй присвячена основна частина життя. Для більшості військовослужбовців діяльність дає можливість задовольнити усю гамму їх потреб, розкрити свої здібності, затвердити себе як особистість, досягти певного соціального статусу. Професійна діяльність, заповнюючи більше 2/3 свідомого життя військовослужбовця, тим самим визначає його сутність як основу розвитку. Багатство внутрішньої структури військовослужбовця багато в чому залежить від його діяльності, а професія складає головну, найбільш суттєву, спрямовану її частину.

Професійний потенціал військовослужбовця – це можливий у передбаченні й прогнозуванні різноманітний та багатомірний розвиток “Я” особистості військовослужбовця. Це сутнісний для військовослужбовця рівень розвитку фахового відношення до виконання поставлених завдань та службової діяльності в цілому.

Професійний потенціал визначає перспективи військовослужбовця в оволодінні засобами самопроявів індивідуальності у професії і через професію. Професія має розумітися як соціально цінна справа (іншими словами патріотизм), в якій військовослужбовець може реалізувати своє призначення, своє покликання. Професійне самовизначення як сутнісна необхідність буття військовослужбовця протиставляється фаховому функціонуванню, котре позбавляє продукт своєї діяльності неповторного, індивідуального змісту. Справа, яку вибирає, військовослужбовець, обов’язково споріднена її природній сутності, і такий рівень усвідомлення своєї професійної діяльності вже є проявом позитивного змісту професійного потенціалу.

Професійний потенціал військовослужбовця – це перспектива в оволодінні досвідом військових традицій, формування тих навичок і здібностей, які використовуються ним при подальшому оволодінні професією.

Індивідуально-неповторний зміст професійного потенціалу військовослужбовця виявляється у:

- застосовуваних фахових засобах індивідуального “Я” для цілісного вираження власної індивідуальності;
- засобах і прийомах ціннісної творчості;
- прийомах і формах рефлексії;

- засобах забезпечення продуктивності свого індивідуального буття;
- засобах розширення простору індивідуального і соціального життя;
- виборі життєвих критеріїв саморозвитку як процесу, що постійно здійснюється [3, с. 245].

Розвиток професійного відношення до світу містить у собі (і виражає в той же час) усе різноманіття життєвих відношень військовослужбовця. Через розвиток життєвих відношень одержують стимул до розвитку й інші життєві сфери буття.

Отже, визначальними в системі параметрів, що характеризують професійне становлення – внутрішні механізми змін в ієрархії змістоутворюючих мотивів, які відбуваються у процесі діяльності людини, що спрямовані на задоволення її потреб, соціально-психологічні явища, які характеризують підрозділ, колектив у цілому або його окремі частини; соціально-психологічні прояви військовослужбовця в колективі; соціально-психологічні явища та процеси, що виявляють і характеризують взаємодію військовослужбовців у колективі.

Список використаних джерел

1. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 196 арк.
2. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия. – М.: Рефлбук, 1997. – 320 с.
3. Маслоу А. Маслоу о менеджменте. Самоактуализация. Просвещенный менеджмент. Организационная теория / Н. Левкина (пер.с англ.), А. Чех (пер.с англ.). – СПб.: Питер, 2003. – 413 с.
4. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию: Пер.с англ. – СПб.: Б.С.К., 1997. – 316 с.
5. Ягупов В. В. Військова й соціальна психологія: Навч. посіб. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – 522 с.

In that way, the process of self-realization in professional practice has to be divided into a tree groups of socio-psychological effects and processes in military unit: socio-psychological effects, which characterizes military unit, collective in general or its individual parts; socio-psychological displays of military processes, which determine and define cooperation of military man in collective.

Key words: military man (serviceman), self-realization, self-knowledge.

Отримано: 4.03.2010